

สมานฉันท์ : ทบทวน “ความหมาย หลักการ ขั้นตอน ทางพุทธศาสนากับการระงับข้อพิพาทในกฎหมาย”

RECONCILIATION : RETHINKING “DEFINITION, PRINCIPLES,
PROCEDURES IN BUDDHIST VIEWPOINT BASED ON BUDDHISM
VS SETTLEMENT OF DISPUTE IN LAW”

ดิเรก ควรสมาคม*

บทคัดย่อ

ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยเกิดความขัดแย้งในหลายเรื่องและหลายระดับ การแก้ไขความขัดแย้งมีแนวคิดเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจคือเรื่องสมานฉันท์ โดยมีการบัญญัติไว้ในกฎหมายตั้งแต่รัฐธรรมนูญ และกฎหมายอื่นหลายระดับ นำมาใช้จนกลายเป็นคำที่พูดถึงกันมาก แต่พบว่ายังไม่มีความเข้าใจความหมายที่ถูกต้องของสมานฉันท์ ตลอดจนหลักการ ขั้นตอน วิธีการของเรื่องสมานฉันท์ เมื่อค้นคว้าเปรียบเทียบกับหลักสมานฉันท์ในทางพุทธศาสนา พบว่าการระงับข้อขัดแย้งข้อพิพาทในธรรมะไม่มีเรื่องสมานฉันท์ มีเพียงการแก้ไขแบบกลบไว้ด้วยหญ้า หรือติณวัตถารกวินัย และสมานฉันท์ไม่ใช่ความสามัคคีแต่เป็นปัจจัยที่นำสู่ความสามัคคี อันเป็นจุดหมายร่วมกันของประเทศชาติ ในบทความนี้จึงเป็นการค้นคว้าและเปรียบเทียบเรื่องสมานฉันท์ ที่มีในกฎหมายกับในทางพุทธศาสนาเพื่อให้ได้ความรู้ที่ถูกต้องของสมานฉันท์อีกทางหนึ่ง

คำสำคัญ : สมานฉันท์, กฎหมาย, การระงับข้อพิพาท, ทบทวนความหมาย

Abstract

In the past decade, there were conflicts in different fields and levels. One solution to solve the problems is reconciliation. This has been enacted in constitution and many other laws. However, there is misunderstanding about the term of “reconciliation” regarding meaning, principles, and procedures. When compared

* น.บ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, น.ม. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ หัวหน้าสาขาวิชานิติศาสตร์ (ปริญญาโท) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ

with “reconciliation” used in Buddhism, It is found out that reconciliation is not used to settle a dispute in Buddhism, In stead, “covering over (as) with grass” or “Ti - na - wat - ta - ra - ka - vi - nai” is used. “reconciliation” itself is not harmony, but it leads to harmony which is the aim of the entire nation. This article focus on the study and the comparison between reconciliation used in law and that in Buddhism for better understanding.

Keywords : Reconciliation, Law, Settle of Dispute, Rethinking Definition

1. ความเป็นมา

สังคมมนุษย์ทั่วไปนั้น เป็นเรื่องธรรมดาที่มักจะเกิดปัญหาเรื่อง**ความขัดแย้ง (Conflict)** ระหว่างกันในกลุ่มมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่อยู่ด้วยกันหรือต่างกลุ่มซึ่งอยู่ห่างไกลกัน หากไม่สามารถจัดหรือยุติความขัดแย้งแล้ว ก็มักจะนำไปสู่การใช้ความรุนแรง ตั้งแต่ด้วยวาจา หรือด้วยการกระทำ ในรูปแบบต่าง ๆ ดังเห็นได้จากตัวอย่างในอดีตมากมาย เช่น การต่อสู้แย่งชิง อยากรได้ผลประโยชน์ การต่อสู้กันเพื่อความยิ่งใหญ่เอาชนะอีกฝ่ายหนึ่ง การยึดติดในแนวคิด ความเห็นของตนเท่านั้นว่าดีที่สุดว่าถูกที่สุดหากไม่เห็นด้วยกับตน ก็จะบีบบังคับอีกฝ่ายให้ยอมรับ ยอมตามแนวคิดของตนเองเท่านั้น ใครไม่เห็นด้วยก็ถือเป็นฝ่ายตรงข้ามเป็นศัตรูกัน นำมาซึ่งปัญหา ไม่สิ้นสุด บทเรียนที่โลกประสบปัญหาความขัดแย้งอย่างรุนแรงมีให้เห็นแล้ว ได้แก่ บรรดาสงคราม ระหว่างกันหรือระหว่างประเทศจนถึงขั้นเป็นสงครามโลก ซึ่งส่งผลต่อผู้ชนะและผู้แพ้ได้รับความเสียหายมากน้อยต่างกันไป ความพยายามแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านต่าง ๆ นั้น ส่วนหนึ่ง นำมาสู่การออกกฎหมายหรือกฎหมาย ที่มีบทกำหนดโทษหรือสภาพบังคับเพื่อแก้ไขความขัดแย้ง ด้านต่าง ๆ อย่างมากมาย แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขได้อย่างแท้จริง

ในทศวรรษที่ผ่านมา มีแนวความคิดประการหนึ่ง นำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง มีชื่อเรียกท่านองว่าเป็น**ความสมานฉันท์** โดยนำมาใช้ปฏิบัติในกระบวนการยุติธรรมเพื่อการแก้ไข ปัญหาการกระทำผิดบางประเภทจากคำว่า Restorative Justice หรือที่มีชื่อเรียกกันว่า ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ นอกจากนี้ แล้วในด้านนโยบายรัฐ มีการกำหนดเป็นนโยบายด้าน ต่าง ๆ ได้แก่ การมีคณะกรรมการเสริมสร้างความสมานฉันท์แห่งชาติ, มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการเสริมสร้างความสมานฉันท์แห่งชาติ พ.ศ. 2550, มีการตั้งคณะกรรมการอิสระ เพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (The National Reconciliation Commission), มีคณะกรรมการ สมานฉันท์เพื่อการปฏิรูปการเมืองและการศึกษาการแก้ไขรัฐธรรมนูญ, ตลอดจนมีหลักสูตรหรือ มีรายวิชาเพื่อการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องสมานฉันท์ขึ้นในหลายสถาบันการศึกษา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เราจะพบว่า ปัญหาพื้นฐานสำคัญประการหนึ่งคือ ประชาชนส่วนใหญ่ ยังไม่มีความชัดเจนว่าสมานฉันท์ มีความหมายที่แท้จริงอย่างไรกันแน่? โดยคนส่วนใหญ่อาจไม่เข้าใจถึงความหมาย หลักการและสาระของสมานฉันท์ ดังนั้นจึงควรศึกษาเพื่อทบทวนและ ค้นหาความหมาย ตลอดจนหลักการที่ถูกต้องของเรื่องสมานฉันท์ นอกจากนี้ ยังศึกษาจาก หลักการในพุทธศาสนากับการแก้ไขระงับข้อขัดแย้ง ว่ามีเนื้อหาสาระอย่างไร สมานฉันท์ใน พุทธศาสนาจะเป็นแบบเดียวกันกับสมานฉันท์ในตวับทกกฎหมายที่เป็นอยู่ในขณะนี้หรือไม่

2. ความหมายและหลักการ : สมานฉันท์

ในเบื้องต้นหากพิจารณาความหมายของคำว่า “สมานฉันท์” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Reconciliation แปลว่า¹ กลับคืนดีกัน ทำความปรองดอง ไกล่เกลี่ย ทำไมตรีกับ และคำว่า ปรองดอง (Harmonize) แปลได้ว่า ประสาน, เข้ากันสนิท, กลมกลืน, ออมชอม, ประนีประนอม, ยอมกัน, ลงรอย, ตกลงกันด้วยความไกล่เกลี่ย, ตกลงกันด้วยไมตรีจิต นอกจากนี้ ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ก็อธิบายศัพท์ สมานฉันท์ ว่า หมายถึง “ความพอใจร่วมกัน, ความเห็นพ้องกัน”

เมื่อดูถ้อยคำในบทบัญญัติของกฎหมายไทยในปัจจุบัน เราจะพบคำว่าสมานฉันท์ ถูกบัญญัติ ไว้ในกฎหมายระดับต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องทางนโยบายรัฐ เริ่มตั้งแต่ปี 2540 ได้แก่

รัฐธรรมนูญ 2540 ส่วนที่ 4 แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม **มาตรา 73** ว่า “รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุน การนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต”

รัฐธรรมนูญ 2550 หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ส่วนที่ 4 แนวนโยบายด้านศาสนา สังคม การสาธารณสุข การศึกษา และวัฒนธรรม **มาตรา 79** ว่า “รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และ คุ้มครองพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทย ส่วนใหญ่นับถือมาช้านานและศาสนาอื่น ทั้งต้องส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้ง สนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต”

สภามันคงแห่งชาติได้กำหนดไว้เป็น นโยบายความมันคงแห่งชาติ (พ.ศ. 2550 - 2554) ให้ความสำคัญกับการรักษาเสถียรภาพความมันคงภายในประเทศและป้องกันภัยคุกคาม ในรูปแบบใหม่ ดูแลให้สังคมรู้เท่าทันและสามารถปรับตัวผ่านพ้นวิกฤติในช่วงเปลี่ยนผ่านทาง

¹ สอ เสถบุตร, ปทานุกรมอังกฤษเป็นไทย, บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2538, หน้า 483

การเมือง มีการจัดการให้คนในชาติสามารถอยู่ร่วมกันด้วยสันติวิธีได้แม้มีความเห็นต่างกัน สามารถสร้างความเป็นธรรมและความยุติธรรมในสังคม รวมทั้งนำคุณธรรม จริยธรรมและวิถีชีวิตแห่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทุกคนเห็นคุณค่าของสันติวิธีและความสมานฉันท์ภายในชาติ เป็นพลังในการเสริมสร้างพื้นฐานที่มั่นคง โดยเฉพาะการใช้สันติวิธีและความร่วมมือของกลุ่มพลังวัฒนธรรมเพื่อลดการใช้ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยยึดมั่นหลักการ สร้างความสมานฉันท์เป็นฐานหลักที่สำคัญในอันที่จะทำให้การบังคับใช้กฎหมายทั้งในมิติการปฏิบัติการปราบปรามผู้กระทำความผิดและมิติกระบวนการยุติธรรม ไม่ย้อนกลับมาเป็นเงื่อนไขข้ออ้างการใช้ความรุนแรงผลักดันให้เกิดวาระแห่งชาติในการฟื้นฟูความสมานฉันท์ภายในชาติ²

ในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการเสริมสร้างความสมานฉันท์แห่งชาติ พ.ศ. 2550 มีที่เกี่ยวข้องดังนี้

“ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” หมายความว่า ปรัชญาในการอำนวยความสะดวกที่ต้องการให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบจากปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้งได้มีส่วนร่วมในการแสวงหาแนวทางเพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน โดยทำให้ผู้เสียหายมีโอกาสดำเนินการเยียวยาและผู้กระทำผิดมีโอกาสแก้ไขความผิดพลาดที่ตนเองได้กระทำ อันมีเป้าหมายสุดท้ายไปสู่การสร้างสมานฉันท์ในสังคม

“การเสริมสร้างความสมานฉันท์” หมายความว่า การดำเนินการใดๆ ที่นำไปสู่การป้องกันแก้ไขและจัดการกับปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้งในด้านต่างๆ ทั้งในระดับบุคคลและที่สืบเนื่องจากกฎหมายและนโยบายสาธารณะ โดยรวมถึงการส่งเสริมแนวทางในการป้องกันแก้ไขและจัดการกับปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้งด้วยสันติวิธีในรูปแบบต่างๆ การส่งเสริมกระบวนการยุติธรรมทางเลือก และการสร้างสันติวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นภายใต้หลักการและแนวทางการมีส่วนร่วม สันติวิธีและความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

จะเห็นได้ว่า คำว่าสมานฉันท์ได้เข้ามาเป็นหลักการและวิธีการสำคัญอีกอย่างหนึ่งในกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ไม่เพียงแต่ในรัฐธรรมนูญ แต่ยังได้ขยายไปถึงการปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการยุติธรรมทั้งทางอาญาและทางแพ่ง ซึ่งในแง่ที่เราเห็นได้จากการพยายามแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น (คดีความ/ข้อขัดแย้ง) โดยเน้นไปยังผลเพื่อให้ทุกฝ่ายจะได้รับการร่วมกัน กล่าวคือ ทั้งก่อนฟ้อง ขณะฟ้องและหลังฟ้องร้องกัน มีลักษณะไปในแบบที่ว่า สมานฉันท์เป็นการไกล่เกลี่ย ออมชอม ประนีประนอม ยอมกัน ตกลงกันด้วยความไกล่เกลี่ย ตกลงกันด้วยไมตรีจิต พยายามให้ทุกฝ่ายพึงพอใจร่วมกัน กล่าวคือให้จิตใจยอมรับหรือพยายามให้อภัย

² สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, นโยบายความมั่นคงแห่งชาติ พ.ศ. 2550-2554, สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, มิถุนายน, 2551, หน้า 21

ตลอดจนปรองดองซึ่งกันและกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการนำคำในภาษาอังกฤษมาใช้ในภาษาไทย กล่าวคือ ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มาจากคำว่า Restorative Justice แล้วนำมาใช้ในกระบวนการยุติธรรมความผิดบางประเภท ซึ่งหากเปรียบเทียบกับหลักการสมานฉันท์ทางพุทธศาสนา จะเข้าใจได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

สำหรับในทางพุทธศาสนา อธิบายถึงเรื่องสมานฉันท์ไว้อย่างละเอียดลึกซึ้งมากกว่า โดยคำว่า **สมานฉันท์** ในการอ่านออกเสียงนั้น สามารถอ่านว่า “สะ - มา - นะ หรือ สะ - หมาน - นะ” ก็ได้ ทั้งนี้จะพบว่า สมานฉันท์ มิใช่เป็นศัพท์ธรรมะโดยตรง แต่เป็นคำบาลีที่ชาวบ้านใช้กันมาในชีวิตประจำวันตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ในแง่ของตัวศัพท์ สามารถแยกได้เป็น 2 คำ คือ 1. สมานะ/สมาน กับ 2. ฉันตะ

- **สมานะ/สมาน** แปลว่า เสมอกัน เท่ากัน ตรงกัน ดังนั้นจึงทำให้ขยายออกมาได้เป็น ร่วมกันหรือประสานกัน โดยความเสมอภาคแบบประสานร่วมกัน

- **ฉันตะ** ในภาษาธรรมะ เรียกว่า กัตตุกัมมตาฉันตะ โดย กัตตุกัมมตาฉันตะเป็น ความอยากชนิดหนึ่งแต่เป็นความอยากที่เป็นกุศล (ที่ดี ที่เกื้อกูล) พจนานุกรมฉบับพุทธศาสน์ อธิบายว่า ฉันตะหมายถึง ความพอใจคือความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำ, ความต้องการที่จะทำ ความปรารถนาตรงกัน ได้แก่ ฉันตะที่เป็นกลางๆ ดีก็ได้ ชั่วก็ได้ ต่างจากกามฉันตะที่เป็นแต่ฝ่ายชั่ว

สิ่งที่สำคัญสำคัญของ ฉันตะคือ ความอยากจะทำ ต้องการจะทำ พอใจจะกระทำ มีใจตรงกันในการอยากจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ร่วมกันโดยมีจุดหมายร่วมกัน

ตามรูปศัพท์ ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้โดยอธิบายหรือแปลตามตัวศัพท์ว่า³ **สมานฉันท์** หมายถึง “**ความมีฉันตะเสมอกัน**” หรือมีความพอใจจะทำ มีความต้องการอยากจะทำ ที่ตรงกัน ที่เท่ากัน เสมอกัน ดังนั้นคำว่า สมานฉันท์ จึงหมายถึง **การที่บุคคลมีความต้องการจะทำตรงกันเพื่อจุดหมายร่วมกัน** ถ้ายังไม่มีความต้องการที่จะทำตรงกัน สมานฉันท์ก็ไม่เกิด สมานฉันท์จึงต้องมีอะไรหรือมีสิ่งใดที่จะทำร่วมกัน ไม่ใช่เพียงแต่ใจเท่านั้นแต่จะต้องมีการกระทำด้วยกันอีกเป็นจุดสำคัญ หากไม่มีความต้องการที่จะทำร่วมกัน สมานฉันท์จะไม่มีทางเกิดขึ้นเลย เมื่อมีการกระทำร่วมกันได้ก็จะกลายเป็นความสามัคคีซึ่งเป็นจุดหมายรวมกัน สำหรับตัวอย่างที่แสดงถึงเรื่องนี้คือเมื่อครั้งพุทธกาล ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งมีชายคนหนึ่งชื่อนายมัคคะ เป็นคนมีจิตใจดี รักความสะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย ชอบกวาดถนน ทำความสะอาดสถานที่ต่างๆ ฯลฯ ผู้คนในหมู่บ้านก็ชอบมาใช้สถานที่ที่สะอาดเหล่านั้น ต่อมานายมัคคะ จึงได้ชักชวนให้ชาวบ้านไปร่วมกันทำประโยชน์ คนกลุ่มนี้มีสมานะฉันตะ จึงพากันไปทำการบำเพ็ญ

³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **วิกฤตบ้านเมืองวันนี้ โอกาสที่มีควรเป็นของใคร : เรื่องที่ 22** ตอบคำถามเรื่อง **สมานฉันท์** (mp. 3), วัตถุนานเวศสกวิน, นครปฐม, 2551.

ประโยชน์ร่วมกัน โดยชาวบ้านเหล่านั้นได้นำเครื่องมือไปช่วยกันทำความสะอาด ทำสะพาน ปรับผิวถนน ขุดสระในหมู่บ้าน จัดพาหนะช่วยอำนวยความสะดวกต่างๆ เหล่านี้เท่ากับมีใจตรงกันที่อยากจะทำการบำเพ็ญประโยชน์ ต่อมาจึงกลายเป็นการทำร่วมกันเป็นกิจวัตรประจำวัน การที่ชาวบ้านมาถึงจุดที่มีใจตรงกันอยากจะบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกันนี้ จึงเรียกว่า คนกลุ่มนี้มีสมานะฉันท์จะจึงพากันไปขุดสระ ปรับแต่งถนนหนทาง สร้างสะพาน เป็นต้น เป็นตัวอย่างของสมานฉันท์สู่ความสามัคคีในทางที่ดี

อย่างไรก็ตาม สมานฉันท์อาจเป็นเรื่องในทางที่ไม่ดีหรือสมานฉันท์ในทางร้ายก็ได้ กล่าวคือ แม้แต่โจรก็อาจมีสมานฉันท์ร่วมกันได้ และใช้หลักสมานฉันท์ร่วมกันจึงทำการจนสำเร็จ เช่น ในการปล้นทรัพย์ครั้งหนึ่งหากนายดำและนายแดงกับพวกมีความต้องการตรงกันที่จะไปปล้นบ้านนายเอก ก็ถือได้ว่า เป็นโจรมีความสมานฉันท์ที่จะไปปล้นตรงกัน จึงพากันไปทำการปล้นบ้านนายเอกจนปล้นได้สำเร็จ เช่นนี้ก็ถือเป็นสมานฉันท์ได้ในอีกแบบหนึ่ง

จากคติที่มาจากพุทธศาสนาในเรื่องสมานฉันท์ สิ่งสำคัญมากที่สุดคือ จะต้องไม่เพียงแต่ใจที่ร่วมกัน แต่ต้องมีอะไรที่เข้าร่วมกันด้วย (ทำการร่วมกัน โดยมีจุดหมายร่วมกัน) โดยมีข้อสังเกตว่า คำว่าสมานฉันท์ที่เราพบ/ใช้อยู่ในภาษาไทยยุคปัจจุบัน ยังมีลักษณะลอยๆ อยู่ เป็นเพียงแค่อยากให้มีใจสมานฉันท์และปรองดองกัน แต่กลับไม่มีอะไรที่จะกระทำร่วมกันหรือทำด้วยกัน จึงต้องมีจุดหมายร่วมกันด้วยคือนำไปสู่ความสามัคคี นอกจากนี้ หากพิจารณาต่อไปจะพบว่า สมานฉันท์ จะแคบกว่าสามัคคี กล่าวคือ **สมานฉันท์ไม่ใช่ความสามัคคี แต่เป็นเหตุที่จะนำไปสู่ความสามัคคี** สมานฉันท์จัดเป็นองค์ประกอบหรือปัจจัยย่อยของหลักธรรมใหญ่สำคัญคือสามัคคี

โดยสามัคคี มีความหมายว่า มีจุดรวมหรือมียอดรวมเดียวกัน ซึ่งก็คือ การมีจุดหมายร่วมกัน ทั้งนี้ต้องเป็นจุดหมายที่เป็นธรรม เพราะคำว่าสามัคคี คือ “สัง” แปลว่า รวม และคำว่า “อะคะ” แปลว่า ยอด เมื่อนำมาทำตามวิธีไวยากรณ์เป็นนามได้คือ สามัคคี หรือความที่คนมีจุดหมายรวมหรือยอดรวมกันๆ ก็คือ จุดหมายร่วมกันที่ถูกต้องเป็นธรรม

ดังนั้นความหมายที่ถูกต้องของ สมานฉันท์ ในทางพุทธศาสนา เห็นได้ว่าชัดเจนและถูกต้องตรงที่สุด โดย สมานฉันท์ หมายถึง ความมีฉันท์จะเสมอกัน หรือมีความพอใจจะทำ มีความต้องการอยากจะทำ ที่ตรงกัน ที่เสมอกัน

3. ขั้นตอน/วิธีการเข้าสู่ความสมานฉันท์

เมื่อทราบความหมายที่ถูกต้องและชัดเจนของสมานฉันท์ ว่าหมายถึง ความมีฉันท์จะเสมอกัน หรือมีความพอใจจะทำ มีความต้องการอยากจะทำ ที่ตรงกันที่เสมอกัน, ทำให้เห็นได้ว่าสมานฉันท์ต้องมีใจและมีจุดหมายร่วมกัน ในการกระทำต่างๆ และสมานฉันท์ไม่ใช่ตัวความสามัคคี แต่เป็นเหตุนำไปสู่ความสามัคคี คนจะมีความสามัคคีต้องมีสมานะฉันท์จะ

สำหรับขั้นตอน วิธีการที่จะนำไปสู่การสมานฉันท์นั้น มีดังต่อไปนี้⁴

3.1 ต้องมีพื้นฐานขั้นต้นร่วมกันก่อน 2 ประการ (ขั้นที่ 1) ได้แก่

3.1.1 การมีแนวคิด หลักการ อุดมการณ์อย่างเดียวกันหรือเหมือนกัน : เป็นหลักการขั้นพื้นฐานจุดเริ่มเบื้องต้นในการเข้าสู่สมานฉันท์ กล่าวคือ บุคคลทั้งหลายจะต้องมีแนวความคิด หลักความเชื่อ อุดมการณ์ หรือการมีศรัทธาร่วมกัน ในระดับชาวบ้าน ได้แก่ การนับถือเชื่อถือในศาสนาเหมือนกัน อาจเรียกสั้นๆ ว่า การมีทิวี่เสมอกัน หรือ**สมานะทิวี่**

3.1.2 การมีวิถีชีวิต การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม แนวทางความประพฤติปฏิบัติ เป็นแบบเดียวกัน : เป็นหลักการขั้นพื้นฐานเบื้องต้นอีกประการหนึ่ง เพราะถือว่าจะต้องมีแนวทางความประพฤติปฏิบัติ วิถีชีวิตวัฒนธรรมที่เหมือนกัน เสมอกัน แบบเดียวกัน เข้ากันได้ เช่น แม้แต่คนที่จะเป็นโจร ก็ต้องมีแนวความประพฤติปฏิบัติ วิถีชีวิตเหมือนกันเสมอกัน อาจเรียกสั้นๆ ว่า มีศีลเสมอกัน หรือ**สมานะศีลละ**

ถ้าบุคคลหรือกลุ่มคนตลอดจนสังคม มีพื้นฐานสองประการนี้แล้ว สมานฉันท์ก็พร้อมที่จะเกิดขึ้นได้ง่าย แต่หากขั้นที่หนึ่งยังไม่มี ยังไม่พร้อม ก็เข้าสู่ขั้นที่สอง โดยต้องใช้หลักความเพียรพยายาม ยิ่งขึ้น ได้แก่

3.2 พื้นฐานขั้นที่สอง (ขั้นที่ 2) หลักความเพียรพยายาม ได้แก่ เมื่อกลุ่มคนหรือสังคม ไม่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่หรือไม่มีแนวความคิดความเชื่อแบบเดียวกัน ต้องใช้องค์ประกอบภายในจิตใจ คือ

3.2.1 มีความรู้ ความเข้าใจ ใช้ความคิด หาความรู้ ใช้ปัญญาร่วมกัน เพื่อให้ได้รู้ข้อมูลทั่วตลอด เพื่อนำมาใช้เป็นฐานความคิด เรียกว่าใช้**หลักปัญญา** และ

3.2.2 มีเจตนาดีต่อกัน กล่าวคือ ควรมีความปรารถนาดีต่อกัน หรือมีเจตนามุ่งดีต่อกัน เพื่อให้การแสดงออกมีความจริงใจต่อกัน เช่น ใช้เจตนาประกอบด้วยเมตตา กรุณาต่อกัน อาจเรียกว่า**ขั้นเจตนา**หรือ**หลักจิตใจ**

หลักการเข้าสู่สมานฉันท์ ขั้นที่สองนี้สำคัญมากเช่นกัน เพราะแม้ขั้นที่หนึ่งอาจเป็นไปได้ว่าหมู่คนทั้งหลายอาจมีความเชื่อและวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ที่ไม่เหมือนกัน จำเป็นต้องการใช้ความเพียรพยายามมากขึ้น โดยอาศัยองค์ประกอบร่วมด้านจิตใจช่วยปรับแก้ไข จึงเรียกว่า ขั้นปัญญาและขั้นเจตนา จัดเป็นองค์ประกอบภายในระดับจิตใจซึ่งต้องมีต่อกัน เช่น การที่เราจะต้องมี/สร้าง (จิตใจ) เมตตาปรารถนาดีต่อกัน เราต้องรู้ว่าทำไมจึงต้องประพฤติดีต่อกัน กล่าวคือใช้ปัญญาให้รู้ ข้อมูลข้อเท็จจริง ดังนั้นจึงต้องทำให้เจตนาของคนต่างๆ ให้ดีให้ตรงกัน

⁴ เรื่องเดียวกัน .

(ต้องใช้ปัญญาปรับเจตนาให้ได้) หากไม่สามารถทำให้เจตนาดี กล่าวคือมีเจตนายังร้ายต่อกันอยู่ การแสดงออกมาของบุคคลก็ไม่จริงใจต่อกัน ก็ไม่สามารถสมานฉันท์ได้ โดยการสมานฉันท์นี้ต้องไม่ใช่เป็นการเอาอกเอาใจกัน แต่ต้องรู้และเข้าใจกันที่ถูกต้อง แม้จะเจ็บปวดบ้าง แต่ถ้าพูดให้เข้าใจกันได้ ก็จะเป็นความสมานฉันท์ที่ยั่งยืน ทั้งนี้เพราะความสมานฉันท์นี้หมายถึงทั้งประเทศชาติร่วมกัน ไม่ใช่แค่คณะกรรมการที่ตั้งขึ้นมาเพื่อจัดกระบวนการให้คนทั้งหลายเดินหน้าสู่ความสามัคคี

ดังนั้นในขั้นนี้ จึงหมายถึงการพยายามสร้างความรู้ความเข้าใจด้วยหลักปัญญาและเจตนา

3.3 พื้นฐานขั้นที่สาม : หลักปฏิบัติการเพื่อความสมานฉันท์ เป็นองค์ประกอบภายนอกเกี่ยวกับการกระทำที่นำมาใช้ (ขั้นปฏิบัติการ) เพื่อเป็นตัวสนับสนุนให้เกิดความสมานฉันท์ คือ ใช้หลักสังเคราะห์ หรือหลักสังเคราะห์ หรือใช้หลักการประสานคน ผนึกรวมคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงไปสู่ หลักสามัคคี นั่นเอง

ทั้งนี้หลักสังเคราะห์คนหรือ**สังคหวัตถุ 4** ได้แก่

- 1) การแบ่งปันเอื้อเฟื้อให้แก่กันหรือที่เรียกว่า ทาน
- 2) การพูดดี การสื่อสารให้ความรู้ ด้วยความปรารถนาดี หรือเรียกว่า ปิยะวาจา
- 3) การบำเพ็ญประโยชน์แก่กัน ช่วยเหลือกัน หรือเรียกว่า อัตถจริยา
- 4) การมีตนเสมอกัน มีอัตราเสมอกันเช่น ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน ไม่แบ่งแยก ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง มีสุขทุกข์เสมอกัน ก็ร่วมสุขร่วมทุกข์ ข้อนี้คือการเข้าร่วมกัน เป็นสามัคคีร่วมกัน คือหลักความเสมอภาคแบบไม่แบ่งแยกหรือแก่งแย่ง, หรือที่เรียกว่า สมานัตตตา หรือสมานะอัตรา ถ้ายังไม่ถึงสมานัตตตา เพียงสมานฉันท์แค่นี้ สามัคคีก็เป็นไปได้ยาก มีข้อสังเกตว่า สมานะหรือหลักความเสมอภาคนี้ ไม่ใช่เสมอแบบทางเศรษฐกิจที่ต้องได้ต้องมีเท่าๆ กัน กลายเป็นแบบแก่งแย่งกัน แต่เป็นหลักการเสมอภาคแบบร่วมกันในสุขและทุกข์

กรณีตัวอย่าง เกี่ยวกับหลักสมานฉันท์นั้น อาจมีได้หลายรูปแบบ ในทางสังคมการเมือง เราจะเห็นได้อย่างหนึ่งว่า แม้ปัจจุบันสังคมไทยจะเรียกว่าเป็นประชาธิปไตย (Democracy) ที่ประกอบไปด้วยบุคคลหรือบรรดาผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งเห็นได้ว่าจะมีความแตกต่างกันของวิถีชีวิต ความเชื่อหรืออุดมการณ์ อาจเกิดคำถามได้ว่า หากสังคมเป็นเช่นนี้ การสมานฉันท์จะเกิดขึ้นหรือปฏิบัติได้ยาก จะมีแนวทางอย่างไรกับสังคมที่ประกอบด้วยความหลากหลายแบบนี้?

กรณีทีในสังคมคนหนุ่มมากและหลากหลายทั้งด้านเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม ทำให้มีความแตกต่างกันของวิถีชีวิต ความเชื่อหรืออุดมการณ์ เช่นนี้เมื่อพิจารณากับหลักของสมานฉันท์แล้ว กรณีนี้ เท่ากับยังขาดหลักพื้นฐานของสมานฉันท์ในขั้นที่ 1 กล่าวคือ การที่ยังไม่มีแนวคิดอุดมการณ์เหมือนกัน (สมานะทิจิ) รวมทั้งการไม่มีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่แบบเดียวกัน (สมานะศีลละ) ดังนั้นการแก้ไขกรณีนี้จึงควรใช้พื้นฐานขั้นที่สอง องค์ประกอบด้านจิตใจ กล่าวคือ ใช้หลักปัญญาและเจตนา มาช่วยเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ หรือให้ความรู้ ให้ข้อมูล ข้อเท็จจริงล้วนๆ (เป็น

กลาง ๆ) โดยยังไม่ต้องให้ความเห็น เพื่อให้กลุ่มคนที่หลากหลายเหล่านั้นมีความรู้ความเข้าใจ ที่ถูกต้องชัดเจน ต้องให้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงล้วน ๆ โดยไม่มีขีดจำกัดเรียกว่าให้ความรู้กันเต็มที่ ให้แก่กันมาก ๆ เช่น ให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรม หรือกฎหมาย ว่าที่ใดมีความเป็นมา อย่างไร มีความแตกต่างกันอย่างไร เมื่อข้อมูลเหล่านั้นเป็นความจริงอย่างนี้ ควรให้ข้อมูลเต็มที่ ที่กล่าวสั้น ๆ คือ การให้การศึกษาก็ให้ความรู้กันมาก ๆ แล้วฝึกคิดบนฐานของความรู้ ไม่ใช่บนฐาน ของความรู้สึก

นอกจากนี้ เรื่องกฎหมายกับการสมานฉันท์นั้น นับว่าเป็นเรื่องสำคัญอีกส่วนหนึ่ง เพราะ ในปัจจุบันมีการออกกฎหมายมาจำนวนมาก ดังนั้น **ท่าทีและความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย** จึงเป็นสิ่งสำคัญมาก เพื่อให้บุคคลเข้าใจและมีทัศนคติที่ดีที่ถูกต้อง การตั้งท่าทีหรือมีหลักพิจารณา ต่อกฎหมายในระดับผู้มีปัญญา เช่น พระอรหันต์ คือ การที่บุคคลต้อง **ไม่มองกฎหมายเป็นเครื่อง บังคับ** แต่ควรมองว่ากฎหมายคือ **เครื่องหมายร่วมกัน** โดยตั้งต้นว่ากฎหมายจัดเป็นกติกาสันติ หนึ่งของสังคม ซึ่งมีวัตถุประสงค์หรือความต้องการบางอย่างร่วมกัน บรรดาผู้คนในแต่ละชุมชน ที่มาอยู่ร่วมกัน จึงมาตกลงกันเป็นกติกาว่า ในเรื่องต่างๆ จะดำเนินการอย่างไร จะทำอะไร เช่น แม้แต่พระอรหันต์มาอยู่ร่วมกันในวัดป่า ต้องมีกฎว่าจะทำกิจวัตรกันเมื่อใด จึงมาตกลงกัน นัดหมาย โดยอาจใช้เครื่องหมายร่วมกัน เช่น ใช้ศีรษะนวดหมายเป็นสัญญาณ เป็นกติกาสันติ มา โดยถือเป็นสิ่งหมายร่วมกันว่าต้องกระทำกิจต่าง ๆ สำหรับคนที่มีความรู้และเข้าใจแล้ว กฎกติกา เหล่านี้จึงไม่ใช่เรื่องจำใจเครื่องบังคับคน แต่คนที่ไม่มีปัญญารู้เท่า มักจะมองกฎกติกาเป็นเครื่อง บังคับจำใจ ฟืนใจจึงมักฝ่าฝืนไม่ค่อยทำตามกฎหมาย กลายเป็นเรื่องบังคับคน คนต้องเข้าใจว่า กฎกติกาที่ดีนั้น ทำขึ้นมาเพื่อประโยชน์ของทุกคน

ในปัจจุบันการศึกษาด้านกฎหมาย น่าสงสัยว่า แนวโน้มการเรียนการสอนด้านกฎหมาย กลับไปในทิศทางที่ว่า กฎหมายคือคำสั่งหรือข้อบังคับของผู้มีอำนาจ ให้ทำหรือไม่ให้ทำ กลายเป็นการสอนให้เข้าใจว่ากฎหมายคืออำนาจ เช่น แนวคิดแบบ Legal Positivism หรือทฤษฎี กฎหมายตะวันตกส่วนใหญ่ ความเข้าใจเช่นนี้จะทำให้นักศึกษากลายเป็นนักกฎหมายเชิงอำนาจ นิยม มองกฎหมายเป็นเครื่องมือใช้บังคับคนและบังคับตน ละเลยคุณค่าที่มีอยู่ในตะวันออกและ ในกฎหมายไทยเดิม โดยเฉพาะแนวคิดที่ว่า⁵ กฎหมายคือธรรม แล้วหันมายึดถือแนวคิดแบบ Legal Positivism ที่ถือว่ากฎหมายคือคำสั่ง ส่งผลให้นักกฎหมายกลายเป็นคนคับแคบ เดินตาม ผู้มีอำนาจ ตีความตามตัวอักษร คำตอบที่ออกมาในหลายเรื่องจึงไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ในสังคม หนักไปกว่านั้นคือ การแยกกฎหมายกับความยุติธรรมออกจากกัน

⁵ แสง บุญเฉลิมวิภาส, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2543, หน้า 254.

ดังนั้นนักกฎหมายและผู้คนที่เกี่ยวข้องจะต้องเข้าใจให้ถูกต้องว่า ความหมายที่ดีที่แท้ของกฎหมายคือ ข้อตกลงที่หมายร่วมกัน ให้กิจการของสังคมอยู่กันได้ด้วยดี เพื่อประโยชน์ของทุกๆ คน การปรับทำที่และมุมมองด้านกฎหมาย มองเช่นนี้เท่ากับเราเข้าใจจุดหมายหรือวัตถุประสงค์ของกติกา (กฎหมาย) เช่น กฎหมายจราจรนั้น ความมุ่งหมายที่แท้หรือความต้องการที่แท้ของกฎจราจร คือ มีขึ้นเพื่อให้ทุกคน/รถแต่ละคันสามารถเดินทางไปได้ด้วยดี เมื่อเปรียบเทียบกับตัวอย่างของ กฎหมายจราจร ได้ว่า

1. หากเข้าใจไปในแบบที่ว่า เป็นกฎกติกาเพื่อบังคับคนที่ใช้รถใช้ถนนปฏิบัติตามอย่างนั้น อย่างนี้ ซึ่งก็ถูกในระดับหนึ่ง แต่การเข้าใจกฎหมายเช่นนี้มีแนวโน้มจะทำให้คนรู้สึกว่าเป็นเรื่องฝืนใจจำใจ และมีแนวโน้มที่จะไม่ทำตามกฎจราจร หรือมักฝ่าฝืนซึ่งเกิดขึ้นมากในสังคมไทย

2. หากเข้าใจในแบบที่ว่า เป็นกฎกติกาที่มีขึ้นเพื่อประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือตระหนักรู้ถึงจุดมุ่งหมายที่แท้ของกฎหมาย หรือเจตนารมณ์ของกฎหมาย (กฎหมาย) ว่าเพื่อสอดคล้องกับตัวธรรมะซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายที่แท้ ดังนั้นกฎจราจรที่ใช้อยู่กันบัญญัติขึ้นมาเพื่อให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการใช้รถใช้ถนน ท่าทีของบุคคลนั้นต่อกฎจราจร จะเปลี่ยนไป เพราะเขาเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ที่แท้จริง ก็จะไม่ฝืนใจ ไม่จำใจ และปฏิบัติตามโดยไม่ฝ่าฝืนหรือหากฝ่าฝืนก็มีน้อยที่สุด (เข้าใจความมุ่งหมายที่แท้จริงหรือเหตุผลของกฎหมาย)

ดังนั้นนักนิติศาสตร์ ต้องพยายามตรวจสอบเจตนารมณ์ที่แท้ของกฎหมายกับข้อกำหนดตามตัวอักษร (ตัวบทกฎหมาย) เพราะที่จริงแล้ว ข้อกำหนดตามตัวอักษรบัญญัติออกมา ก็เพื่อเจตนารมณ์ของกฎหมาย แต่บางที่อาจบัญญัติกฎหมาย (ตัวอักษร) มาเพื่อเป็นเครื่องมือใช้กฎหมายเพื่อสนองผลประโยชน์ส่วนตนหรือเพื่อใช้กดขี่ข่มเหงทำร้ายผู้อื่นก็ได้ จึงต้องตรวจสอบตัวบทกฎหมาย (กฎหมาย) ให้สอดคล้องกับตัวจุดมุ่งหมายที่แท้ ซึ่งก็คือ ให้เข้าถึงตัวธรรมะ (กฎธรรมชาติ) นักกฎหมายโดยเฉพาะผู้บัญญัติกฎหมายจึงต้องมี 1. ความรู้ความเข้าใจในความจริง (ในตัวธรรมะ) ได้แก่ อย่างน้อยรู้ความหมายที่แท้จริงของกฎกติกา รู้ในสภาพสังคม เหตุปัจจัยของสังคม ปัญหา กลไกของสังคม ว่าการจะวางกฎออกมาจะมีผลอย่างไร และ 2. เข้าใจในธรรมชาติตัวมนุษย์เอง ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีธรรมชาติอย่างไร มีความประสงค์อะไร ชีวิตที่ดีเป็นอย่างไร และ 3. ต้องมีความใฝ่ปรารถนาต่อจุดหมายที่จะสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมที่ดีงาม ตัวอย่างเช่น ความเชื่อ (ทิว) ที่ว่า “ความสุขมนุษย์อยู่ที่การมีวัตถุเสพบริโภค” นักบัญญัติกฎหมายในแบบนี้ เวลาออกกฎหมายมาเขาก็จะบัญญัติกฎหมายแบบที่สนองความเชื่อแบบนี้ แต่หากอีกคนหนึ่งเชื่อว่า “ในธรรมชาติของมนุษย์ความสุขมนุษย์มิได้อยู่ที่การมีวัตถุเสพบริโภค” ต่อมากฎหมายที่ออกมาแล้วก็จะไปปรุงแต่งสังคมให้เดินไปในทางใด คนที่ออกกฎหมายมาก็จะเป็นตัวฟ้องภูมิธรรมภูมิปัญญาของเขา การศึกษากฎหมายที่ผลิตนักกฎหมายเพื่อสร้างกฎหมายก็เป็นสิ่งสำคัญ ถ้ากฎหมายนั้นผิด ด้วยปัญญาไม่รู้เท่าทัน หรือด้วยเจตนาร้าย กฎหมายนั้นจึงเป็นตัวขัดขวางอารยธรรมของมนุษย์ เช่น กฎหมายที่ทำให้เกิดการพัฒนาด้านที่ยั่งยืน ได้แก่ กฎหมาย

ที่สนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจของอารยธรรมตะวันตก เป็นต้น ดังนั้นการฝึกฝนพัฒนามนุษย์ โดยเฉพาะนักกฎหมายจึงเป็นเรื่องสำคัญมาก

นอกจากนี้ ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่ง และมักเข้าใจคลาดเคลื่อนไปว่า การ**สมานฉันท์ จะมีใช้ได้ในทุกเรื่อง ทุกระดับ ทุกกรณีหรือไม่?** เช่น การสมานฉันท์ในทางการเมืองหรือในพรรคการเมืองจะมีได้หรือไม่อย่างไร กรณีนี้ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายว่า⁶ สมานฉันท์กับเรื่องทางการเมือง ในพรรคการเมืองการสมานฉันท์มีได้ในบางระดับ ไม่มีทุกระดับทุกเรื่อง สำหรับบุคคลที่ทำงานด้านการเมือง เช่น การที่นาย ก. สังกัดอยู่พรรคการเมือง 1 นาย ข. สังกัดอยู่พรรคการเมือง 2 ทั้งสองคนจะมีสมานฉันท์ในทางการเมืองอย่างไรบ้าง ในประเด็นนี้เห็นว่า การที่นาย ก. และนาย ข. อยู่ในพรรคการเมืองต่างพรรคกัน แสดงว่าบุคคลทั้งสองมีแนวความคิดบางอย่างไม่ตรงกัน จึงอยู่คนละพรรคการเมือง กล่าวคือ นาย ก. และนาย ข. มีสมานะทิจไม่ตรงกัน เท่ากับว่าทั้งสองคนจะมีฉันทะ (ความพอใจ) บางอย่างไม่เหมือนกันไม่ตรงกัน จึงอาจขาดสมานฉันท์ได้ในระดับต่างพรรคการเมือง แต่ในระดับพรรคการเมืองนั้น นาย ก. ควรจะมีสมานฉันท์ในระดับของพรรคเดียวกัน คือ ต้องการทำการบางอย่างที่ร่วมกันที่ตรงกัน (ควรมีสमानฉันท์ในระดับพรรค) และแม้จะเป็นต่างพรรคการเมืองกัน แต่เพราะการที่เป็นพรรคการเมืองเพื่อร่วมในรัฐเดียวกัน เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติเดียวกัน เพื่อระบบการปกครองร่วมกัน นาย ก. และนาย ข. จะต้องมีสมานฉันท์ร่วมกันในระดับเหนือพรรคการเมือง ระดับของรัฐของประเทศร่วมกัน (ขาดสมานฉันท์ในระดับรัฐไม่ได้)

ในระดับพรรคการเมืองเดียวกัน = ควรมีสमानฉันท์ร่วมกัน

ในระดับพรรคการเมืองต่างกัน = สามารถขาดสมานฉันท์ในระดับต่างพรรคกันได้

ในระดับเหนือพรรคการเมือง (ระดับรัฐ/ประเทศ) = จะต้องมีสมานฉันท์ในระดับส่วนร่วมของรัฐ คือ จุดหมายรวมของประเทศร่วมกัน ไม่สามารถขาดสมานฉันท์ได้

ตัวอย่างเช่น ในระบบประชาธิปไตย จะต้องมีความต้องการ (ฉันทะ) ที่จะทำการเพื่อให้ระบบประชาธิปไตยดำเนินไปได้อย่างมั่นคง ดังนั้นอาจไม่มีสมานฉันท์เหมือนกันในระดับต่างพรรคกัน แต่เพื่อจุดหมายเดียวกัน คือ ผลประโยชน์รวมของประเทศชาติ หรือมีจิตสำนึกร่วมกัน (เจตนาเฉพาะเรื่อง) มุ่งในการกระทำการเพื่อประเทศชาติ

นอกจากนี้ ในทางการเมือง หลักสมานฉันท์อาจถูกใช้เป็นเครื่องมือในการเบี่ยงเบนหรือยอมรับการกระทำที่ผิดพลาดนั้นไปแล้ว จึงต้องให้ประชาชนรู้เท่าทันว่าสมานฉันท์อาจใช้เป็นกลอุบายหลบเลี่ยงสิ่งที่ตนกระทำผิดไปแล้ว ให้ยอมรับอย่าถือสาหาความกันเลยให้อภัยกันและกัน

⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), อ้างแล้ว, เชิงอรรถที่ 1

4. การระงับคดีความในทางกฎหมายกับหลักอริกธนะ

4.1 วิธีระงับข้อขัดแย้งข้อพิพาทในทางกฎหมาย : ในระบบกฎหมายโดยทั่วไปเมื่อบุคคลมีข้อพิพาทหรือเป็นคดีความเกิดขึ้น การระงับข้อพิพาทหรือระงับคดีความนั้น อาจมีในลักษณะต่าง ๆ กันขึ้นกับเรื่องที่เกิดขึ้น โดยหากเป็นคดีแพ่งคู่ความอาจตกลงประนีประนอมยอมความก่อนฟ้องศาล หรือแม้แต่จะมีดำเนินการยื่นฟ้องร้องกันต่อศาลแล้วก็ตาม ไม่ว่าการพิจารณาคดีจะได้ดำเนินไปแล้วเพียงใด ศาลมีอำนาจที่จะไกล่เกลี่ยให้คู่ความได้ตกลงกันหรือประนีประนอมยอมความกันในข้อที่พิพาทนั้น โดยศาลอาจแต่งตั้งบุคคลหรือคณะบุคคลเป็นผู้ประนีประนอม เพื่อช่วยเหลือศาลในการไกล่เกลี่ยให้คู่ความได้ประนีประนอมกัน⁷ นอกจากนี้แล้ว แม้คู่ความตกลงกันหรือประนีประนอมยอมความกันในประเด็นแห่งคดีโดยมิได้มีการถอนคำฟ้องศาลก็มีอำนาจพิพากษาไปตามนั้น⁸

สำหรับคดีอาญานั้น คดีเลิกกันได้ ดังต่อไปนี้⁹

(1) ในคดีมิโทษปรับสถานเดียว เมื่อผู้กระทำความผิดยินยอมเสียค่าปรับในอัตราอย่างสูงสำหรับความผิดนั้นแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ก่อนศาลพิจารณา

(2) ในคดีความผิดที่เป็นลหุโทษหรือความผิดที่มีอัตราโทษไม่สูงกว่าความผิดลหุโทษหรือคดีอื่นที่มีโทษปรับสถานเดียวอย่างสูงไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือความผิดต่อกฎหมายเกี่ยวกับภาษีอากรซึ่งมีโทษปรับอย่างสูงไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท เมื่อผู้ต้องหาชำระค่าปรับตามที่พนักงานสอบสวนได้เปรียบเทียบแล้ว

(3) ในคดีความผิดที่เป็นลหุโทษหรือความผิดที่มีอัตราโทษไม่สูงกว่าความผิดลหุโทษหรือคดีที่มีโทษปรับสถานเดียวอย่างสูงไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท ซึ่งเกิดในกรุงเทพมหานครเมื่อผู้ต้องหาชำระค่าปรับตามที่นายตำรวจประจำท้องที่ตั้งแต่ตำแหน่งสารวัตรขึ้นไป หรือนายตำรวจชั้นสัญญาบัตรผู้ทำการในตำแหน่งนั้นๆ ได้เปรียบเทียบแล้ว

(4) ในคดีซึ่งเปรียบเทียบได้ตามกฎหมายอื่น เมื่อผู้ต้องหาได้ชำระค่าปรับตามค่าเปรียบเทียบของพนักงานเจ้าหน้าที่แล้ว

หากเป็นคดีอาญาที่ยอมความได้หรือเป็นความผิดต่อส่วนตัว เช่น หมิ่นประมาท นอโกอนาจาร ยักยอก ฯลฯ การระงับคดีความที่เกิดขึ้นนั้น สามารถตกลงและยอมความกันได้ ตั้งแต่ขึ้นดำเนินคดีในชั้นพนักงานสอบสวน อัยการ และก่อนศาลพิพากษา

⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 19-20 ทวิ

⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 138

⁹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 37

ส่วนคดีอาญาที่ยอมความไม่ได้หรือเป็นความผิดต่อแผ่นดิน เช่น ลักทรัพย์ ฆ่ากันตาย ทำร้ายร่างกาย ฯลฯ โดยหลักการแล้ว ความผิดเหล่านี้จะยอมความกันไม่ได้ แต่ถ้าผู้กระทำความผิดตายสิทธิในคดีอาญามาฟ้องย่อมระงับไป

นอกจากนี้ สิทธิในคดีอาญามาฟ้องย่อมระงับไปดังต่อไปนี้¹⁰

- เมื่อมีคำพิพากษาเสร็จเด็ดขาดในความผิดซึ่งได้ฟ้อง
- เมื่อมีกฎหมายออกใช้ภายหลังการกระทำผิดยกเลิกความผิดเช่นนั้น
- เมื่อคดีขาดอายุความ
- เมื่อมีกฎหมายยกเว้นโทษ

สำหรับ**หลักการระงับข้อขัดแย้งในทางธรรมะ**นั้น พุทธศาสนาเรียกหลักการใหญ่นี้ว่า “**อธิกรณ์**” โดยคำว่า อธิกรณ์ หมายถึง¹¹ เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดต้องทำ, เรื่องที่สงฆ์ต้องดำเนินการ หรืออาจแปลได้ความหมายสั้นๆ ว่า เหตุ, โทษ, คดี, เรื่องราว ส่วนคำในภาษาอังกฤษที่ใกล้เคียงกับอธิกรณ์ มีดังนี้คือ A Case ; Charge, Lawsuit ; Disciplinary case of Dispute ; Legal Process; Legal Question. กล่าวโดยรวมได้ว่า หากมีเรื่องราวสาเหตุ ปัญหา ความยุ่งยาก กิจกรรมที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ต้องจัดการสะสางหรือดำเนินการทำให้สงบหรือเป็นไปด้วยดี คืออธิกรณ์

ประเภทของอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น ในพระวินัยปิฎกมี 4 เรื่อง¹² คือ

- 1) วิวาทาธิกรณ์ การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัยว่าถูกหรือผิด
- 2) อนุวาทาธิกรณ์ การถกเถียงหรือเป็นโจทก์กล่าวหากันด้วยเรื่องอาบัติต่างๆ เช่น ศีลวินัย อาจารย์วินัย ทิฐิวินัย หรืออาชีวะวินัย
- 3) อาปัตตาธิกรณ์ การถกเถียงกันด้วยเรื่องการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ไขตัวให้พ้นจากอาบัติ
- 4) กิจจาธิกรณ์ กิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำร่วมกัน เช่น การสังฆกรรมให้อุปสมบทให้ผ้ากฐิน เป็นต้น

¹⁰ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39

¹¹ ดู พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์

¹² ดู พระวินัยปิฎก เล่ม 6 จุลวรรค ภาค 1

4.2 วิธีระงับข้อขัดแย้ง/ข้อพิพาทในทางพุทธศาสนา

การระงับข้อขัดแย้ง/ข้อพิพาททางพุทธศาสนา ในหมู่สงฆ์ใช้วิธีการที่เรียกว่า **ระงับอธิกรณ์** เรียกว่า **อธิกรณ์สมณะ** โดยในพระไตรปิฎกได้แยกแยะไว้อย่างละเอียดลึกซึ้งมาก ได้แก่

1. การระงับในที่พร้อมหน้า เรียกว่า สัมมุขาวินัย หมายถึง ระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า, วิธีระงับต่อหน้า ได้แก่ การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ ทั้งนี้พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย จากกรณี ภิกษุฉัพพัคคีย์ (พวก 6) ทำกรรมลงโทษแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ไม่ได้อยู่ต่อหน้า (เป็นการทำลับหลัง) คือตักขณียกรรม (ข่มขู่) บ้าง, นิยสกรรม (ถอดยศหรือดัดสีหิ) บ้าง, บัพพชานียกรรม (ขับไล่) บ้าง, ปฏิสารณียกรรม (ให้ขอขมาคฤหัสถ์) บ้าง, อุกเขปนียกรรม (ยกเสียดจากหมู่ไม่ให้ใครคบ) บ้าง จึงมีผู้เตือน พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติพระวินัย ห้ามทำการลับหลังผู้ถูกลงโทษ ทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ผู้ทำเช่นนั้น จึงห้ามทำการลับหลังผู้ถูกลงโทษ ทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ผู้ทำเช่นนั้น ดังนั้นจึงกำหนดระเบียบอันจะพึงทำในที่พร้อมหน้า 4 อย่าง คือ

- 1.1 พร้อมหน้าสงฆ์ คือ ภิกษุเข้าประชุมครบองค์กำหนดเป็นสงฆ์ (สังฆสัมมุขตา)
- 1.2 พร้อมหน้าบุคคล คือ บุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน (บุคคลสัมมุขตา)
- 1.3 พร้อมหน้าวัตถุ ได้แก่ ยกเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นวินิจฉัย (วัตถุสัมมุขตา)
- 1.4 พร้อมหน้าธรรมวินัย ได้แก่ นำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่วินิจฉัยฎกธรรมฎกวินัย (ธัมมสัมมุขตา และ วินยสัมมุขตา)

วิธีการระงับในที่พร้อมหน้ากันแบบนี้ (สัมมุขาวินัย) ใช้เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง

2. ระงับด้วยสงฆ์ยกให้เป็นผู้มีสติ เรียกว่าสตินัย : ระเบียบยกเอาสติขึ้นเป็นหลัก ได้แก่กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ ว่าเป็นผู้มีสติเต็มที เพื่อระงับอนุวาทาภิกรณ์ ที่มีผู้โจทก์ด้วยศีลวิบัติ หมายความว่าจำเลยเป็นพระอรหันต์ สงฆ์เห็นว่าไม่เป็นฐานะที่จำเลยจะทำการล่วงละเมิดดังโจทก์กล่าวหา จึงสวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้ เรียกว่าให้สติวินัย แล้วยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลังจำเลยจะถูกผู้อื่นโจทก์ด้วยอาบัติอย่างนั้นอีก ก็ไม่ต้องพิจารณา ให้อธิกรณ์ระงับด้วย (Verdict of Innocence ; Procedure for the Acquittal of an Arahant who has Fully - Developed mindfulness)

เป็นกรณีที่ผู้ฟ้องว่าพระอรหันต์ทำผิด เนื่องจากพระอรหันต์ย่อมเป็นผู้มีสติทุกเมื่อ ไม่ทำชั่วเด็ดขาด โดยมาจากเรื่อง พระทัพพมัลลบุตรได้บรรลุอรหัตตผลตั้งแต่อายุ 7 ขวบท่านปรารถนาจะทำประโยชน์แก่สงฆ์ จึงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ขอรับทำหน้าที่เป็นผู้จัดเสนาสนะและแจกภัต พระผู้มีพระภาคทรงเห็นชอบด้วย จึงตรัสให้เรียกประชุมสงฆ์ ขอมติสวดประกาศแต่งตั้งพระทัพพมัลลบุตร เป็นผู้จัดเสนาสนะและผู้แจกภัต เมื่อไม่มีผู้ใดคัดค้าน จึงเป็นอันประกาศแต่งตั้ง เมื่อได้รับแต่งตั้งแล้วปรากฏว่าได้จัดเสนาสนะได้ดีและเรียบร้อย ถึงกับมีภิกษุมาทดลองให้ท่านจัดในที่ต่างๆ กัน ซึ่งอยู่ห่างไกลกันทีละหลายๆ รูป เพื่อจะดูความสามารถแต่ท่านก็จัดได้

เรียบร้อยอย่างน่าอัศจรรย์ ส่วนการจัดแบ่งภิกษุไปรับอาหารก็ทำได้เรียบร้อย แต่มีภิกษุพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นพวกภิกษุเมตติยะและภุมมชกะไม่พอใจว่าตนไม่ค่อยได้รับอาหารดี ๆ ภิกษุพวกนั้น เข้าใจผิดว่าพระทัพพมัลลบุตรกลั่นแกล้ง จึงหาเรื่องให้นางเมตติยาภิกษุณี แกล้งใส่ความหาว่า ช่มชืนนาง เมื่อได้สวนได้ความสัตย์แล้ว พระผู้มีพระภาคจึงทรงให้สงฆ์จัดการให้สิกขาเมตติยาภิกษุณี แม้ภิกษุที่ก่อเรื่องจะขอรับผิดชอบว่าตนเป็นผู้ต้นคิด

พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงแนะวิธีระงับอธิกรณ์ชนิดนี้ ซึ่งเกิดขึ้นแก่พระอรหันต์ โดยให้สงฆ์สวดประกาศให้สติวินัยแก่พระทัพพมัลลบุตร แล้วทรงแสดงเงื่อนไข 5 ประการ ในการให้สติวินัย คือ

- ภิกษุผู้ถูกโจทฟ้อง เป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่มีอาบัติ
- มีผู้กล่าวฟ้องเธอ
- เธอขอสติวินัย
- สงฆ์ให้สติวินัยแก่เธอ
- สงฆ์พร้อมเพรียงกันให้โดยธรรม อย่างนี้จึงเรียกว่าการให้สติวินัย อันเป็นธรรม

3. ระงับด้วยสงฆ์ยกให้ว่าเป็นบ้า เรียกว่า อมุพหวินัย : คือระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว, วิธีระงับอธิกรณ์สำหรับภิกษุผู้หายจากเป็นบ้า ได้แก่งิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ อธิบายว่าจำเลยเป็นบ้า ทำการล่องละเมิดอาบัติ แม้จะเป็นจริงก็เป็นอาบัติ เมื่อเธอหายบ้าแล้วมีผู้โจทด้วยอาบัติระหว่างเป็นบ้าไม่รู้จบ ท่านให้สงฆ์สวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้ เรียกว่า อมุพหวินัย ยกฟ้องของโจทเสีย ภายหลังมีผู้โจทด้วยอาบัตินั้นหรืออาบัติเช่นนั้น ในคราวที่เป็นบ้า ก็ให้อธิกรณ์เป็นอันระงับด้วยอมุพหวินัย (Verdict of Past Insanity)

โดยภิกษุชื่อ คัคคะเป็นบ้า ได้ทำความผิดหลายประการ มีผู้โจทฟ้อง พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงแนะให้ระงับด้วยอมุพหวินัย โดยให้ผู้ถูกฟ้อง (ซึ่งหายแล้ว) ขอมุพหวินัย และให้สงฆ์สวดประกาศให้อมุพหวินัย เป็นอันระงับด้วยยกให้ว่าเป็นบ้าในขณะที่ทำความผิด แต่ก็ทรงวางเงื่อนไขไว้ว่า ถ้าทำความผิดขณะที่รู้สึกตนและไม่เป็นบ้า แต่แก้ตัวว่าไม่รู้ หรือรู้สึกเหมือนฝัน หรือแก้ตัวอ้างความเป็นบ้า สงฆ์ให้อมุพหวินัยแก่เธอดังนี้ เรียกว่า ไม่เป็นธรรม ถ้าตรงกันข้าม คือทำไปในขณะที่เป็นบ้าไม่รู้สีกตัวจริง ๆ การให้อมุพหวินัยจึงเป็นธรรม หากพิจารณาในประมวลกฎหมายอาญาจะตรงกับมาตรา 65 วรรคหนึ่ง กระทำผิดขณะวิกลจริต กฎหมายไม่ลงโทษ

4. การระงับด้วยถือตามคำรับของจำเลย เรียกว่า ปญญาตกรณะ : ทำตามรับ ได้แก่ปรับอาบัติตามปญญาของจำเลยผู้รับเป็นสัตย์ การแสดงอาบัติก็จัดเข้าในข้อนี้ (Proceeding on the Acknowledgement (of the Accused Monk))

การระบับด้วยคำสารภาพ หรือการระบับตามคำรับของจำเลย มาจากกรณี ภิกษุฉัพพัคคีย์ ลงกรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยไม่ฟังคำสารภาพของภิกษุเหล่านั้น มีผู้ติเตียน พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงบัญญัติพระวินัย ห้ามทำเช่นนั้น ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ แล้วจึงทรงแสดงวิธีระบับอธิกรณ์ ด้วยการรับสารภาพของจำเลยที่ไม่เป็นธรรมและที่เป็นธรรม ลักษณะอธิกรณ์ที่ไม่เป็นธรรมคือ สารภาพ ไม่ตรงตามที่ทำลงไปจริง เช่น ต้องอาบัติหนัก สารภาพว่าต้องอาบัติรองลงมา หรือต้องอาบัติเบา สารภาพว่าต้องอาบัติหนัก ส่วนที่เป็นธรรม คือต้องอาบัติอะไรก็สารภาพตามนั้น ทั้งนี้ ปญญาตรณะ แปลได้สั้นๆ ว่า ทำตามที่รับ ได้แก่ ปรับอาบัติตามปญญาของจำเลยผู้รับสารภาพ หากเทียบในกฎหมายได้กับกรณีการที่บุคคลที่กระทำความผิดรับสารภาพตามที่ได้กระทำลงไป¹³

5. การระบับ โดยถือเสียงข้างมาก เรียกว่า เยภุยยสิกา : แปลว่า ระบับปัญหา ความขัดแย้งโดยถือหลักเสียงข้างมาก (Decision According to the Majority) ซึ่งอาจเปรียบได้กับหลักเสียงข้างมากของเรื่องประชาธิปไตย แต่ของสงฆ์นั้นเป็นเสียงข้างมากทั้งคุณภาพและปริมาณ กล่าวคือ ด้านคุณภาพ คู่กรณีต้องมีความรู้สึกยินดีพอใจและรู้สึกว่าได้รับความเป็นธรรมกับข้อยุตินั้น บางครั้งแม้ความขัดแย้งจะยุติแล้วตามหลักพระธรรมวินัย แต่ถ้ายังมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่พอใจ ก็ต้องมีการจับสลากตัดสินจนเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย ด้านปริมาณคือกรณีที่มีการลงคะแนนเสียง ฝ่ายเสียงข้างมากต้องเป็นเอกฉันท์ ส่วนทางโลกนั้นเสียงข้างมากไม่จำเป็นต้องเป็นเอกฉันท์ก็ได้ รวมทั้งไม่คำนึงถึงความรู้สึกของเสียงข้างน้อยฝ่ายแพ่ว่าจะพอใจหรือไม่พอใจ

มีหลักการสำคัญประกอบการพิจารณาดำเนินการของเยภุยยสิกา อยู่ 2 ประการคือ¹⁴

1. ให้สมมติภิกษุ (แต่งตั้ง) ผู้ดูแลการลงคะแนนเสียง นับคะแนน ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติเรื่องอคติสี่ประการ คือ ไม่ลำเอียงเพราะชอบ ไม่ลำเอียงเพราะชัง ไม่ลำเอียงเพราะหลง ไม่ลำเอียงเพราะกลัว และรู้ว่าอย่างไรเป็นอันจับสลาก อย่างไรไม่เป็นอันจับสลาก กล่าวคือ ควบคุมการลงคะแนนเสียงได้ดี และให้สวดประกาศแต่งตั้งภิกษุผู้ให้จับฉลากในท่ามกลางสงฆ์
2. การจับสลากหรือลงคะแนนต้องชอบธรรม โดยผู้ควบคุมหรือภิกษุผู้รับผิดชอบ ต้องใคร่ครวญโดยถ่วงถ้อย และมั่นใจว่าจะปัญหาความขัดแย้งไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย แต่เป็นเรื่องใหญ่โตจะลุกลามไปไกล ต้องมั่นใจว่าคู่กรณีมีสติสัมปชัญญะมีเหตุผล เจรจารู้เรื่อง ต้องมั่นใจว่าในหมู่ภิกษุมีพวกธรรมวาทมากกว่า หรือแม้มีน้อยกว่าแต่เมื่อเข้าสู่กระบวนการจับสลากแล้ว พวกธรรมวาท (ผู้กล่าวที่

¹³ ดู เปรียบเทียบกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 176

¹⁴ พระศรีคัมภีรญาณ : พุทธวิธีแก้ปัญหาคความขัดแย้งโดยรอบแห่งอธิกรณ์สมณะ 7 : ศึกษาแนวการประยุกต์ใช้สัมมุขานินัย เยภุยยสิกาวินัย ใน http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent.php?menutype=1_ เข้าถึงเมื่อ 4 ธันวาคม 2553

เป็นธรรม) จะมีมากกว่า ต้องมั่นใจว่าแก้ด้วยวิธีนี้แล้วสงฆ์จะไม่แตกแยก และรู้วิธีป้องกันไม่ให้สงฆ์แตกแยก ต้องมั่นใจว่าเมื่อถึงขั้นตอนจับสลาก (ลงคะแนน) พวกธรรมวาทิจะพร้อมเพรียงกัน และสุดท้ายต้องจับสลากโดยชอบธรรม หากขาดองค์ประกอบอย่างหนึ่งอย่างใด ถือว่าการลงคะแนนนั้นไม่ชอบ

6. ระวังด้วยการลงโทษ การระงับด้วยการตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด (ที่ไม่รับ) : ตัสสปายิปยสิกา แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำเพราะความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้เลวทราม, กรรมนี้สงฆ์ทำแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลยใน อนุวาทาธิกรณ์ ให้การกลับไปกลับมา เดียวปฏิเสธ เดียวสารภาพ พุดตลกไกล พุดกลบเกลื่อนข้อที่ถูกซัก พุดมุสาซึ่งหน้า สงฆ์ทำกรรมนี้แก่เธอเป็นการลงโทษตามความผิด แม้ว่าเธอจะไม่รับ หรือเพื่อเพิ่มโทษจากอาบัติที่ต้องก็ได้ (Inflicting a Penalty on One who is at Fault ; Decision for Specific Depravity)

ภิกษุชื่ออุปวาฬะ ถูกฟ้องด้วยเรื่องต้องอาบัติในที่ประชุมสงฆ์ ปฏิเสธแล้วกลับรับ รับแล้วกลับปฏิเสธ ให้การกลับกลอกกล่าวเท็จทั้งๆ ที่รู้ พระผู้มีพระภาคทรงทราบ จึงทรงแนะนำให้สงฆ์ใช้วิธีตัสสปายิปยสิกา คือ ให้สวดประกาศเป็นการสงฆ์ลงโทษจำเลย

ทรงแสดงการทำตัสสปายิปยสิกากรรม ที่เป็นธรรมว่า ประกอบด้วยองค์ 5 คือ

- ภิกษุเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์
- เป็นผู้ไม่มี恙อายุ
- มีผู้โจทฟ้อง
- สงฆ์ทำตัสสปายิปยสิกากรรมแก่เธอ
- สงฆ์พร้อมเพรียงกันลงโทษโดยธรรม

7. การระงับคุจนัญญากลบไว้ หยุดไม่ให้ลุกลาม เรียกว่า ตินวัตถการวินัย : หมายถึง ระเบียบดังกลบไว้ด้วยหญ้า ได้แก่ กิริยาที่ให้ประนีประนอมกันทั้งสองฝ่าย ไม่ต้องชำระสะสางหาความเดิม เป็นวิธีระงับอาบัติตาทิกรณ์ ที่ใช้ในเมื่อจะระงับลหุกาบัติที่เกี่ยวกับภิกษุจำนวนมาก ต่างก็ประพฤติไม่สมควรและขัดทอดกันเป็นเรื่องนุ่งน้างซับซ้อน ชวนให้ทะเลาะวิวาท กล่าวซัดลำเลิกกันไปไม่มีที่สิ้นสุด จะระงับด้วยวิธีอื่นก็จะเป็นเรื่องลุกลามไป เพราะถ้าจะสืบสวนสอบสวนปรับให้กันและกันแสดงอาบัติ ก็มีแต่จะทำให้อธิกรณ์รุนแรงยิ่งขึ้น จึงระงับเสียด้วยตินวัตถการวินี คือแบบกลบไว้ด้วยหญ้า ตัดตอนยกเลิกเสีย ไม่สะสางความหลังกันอีก (Procedure for Covering over (as) with Grass)

พระพุทธเจ้าได้มี พุทธานุญาติให้ระงับอธิกรณ์ด้วยตินวัตถการกะ ในพระวินัยปิฎก เล่ม 6 จุลวรรค ภาค 1 ว่าดังนี้

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็พวกภิกษุในธรรมวินัยนี้ เกิดความบาดหมางเกิดความทะเลาะ ถึงความวิวาทอยู่ ได้ประพฤติดลละเมิดกิจอันไม่ควรแก่สมณะเป็นอันมาก ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย ถ้าพวกเธอในหมู่นั้นคิดอย่างนี้ว่า พวกเราเกิดความบาดหมาง เกิดความทะเลาะถึงความวิวาทอยู่ ได้ประพฤติดลละเมิดกิจอันไม่ควรแก่สมณะเป็นอันมาก ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย ถ้าพวกเราจักปรับกันด้วยอาบัติเหล่านี้ บางทีอธิกรณ์นั้นจะพึงเป็นไปเพื่อความรุนแรง เพื่อความร้ายกาจ เพื่อความแตกกันก็ได้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ระงับอธิกรณ์เห็นปานนั้น ด้วยติณวัตถการกะ”

โดยวิธีระงับ ด้วยญัตติกรรมวาจา ระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตถการกะ ดังนี้

“ภิกษุทุก ๆ รูป พึงประชุมในที่แห่งเดียวกัน ครั้นแล้วภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจา ว่าดังนี้

ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า พวกเราเกิดความบาดหมางเกิดความทะเลาะ ถึงความวิวาทอยู่ ได้ประพฤติดลละเมิดกิจอันไม่ควรแก่สมณะเป็นอันมาก ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย ถ้าพวกเราจักให้ปรับกันด้วยอาบัติเหล่านี้ บางทีอธิกรณ์นั้นจะพึงเป็นไปเพื่อความรุนแรง เพื่อความร้ายกาจ เพื่อความแตกกันก็ได้ ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงระงับอธิกรณ์นี้ด้วยติณวัตถการกะ เว้นอาบัติที่มีโทษหนัก เว้นอาบัติเนื่องด้วยคฤหัสถ์”

ติณวัตถการกะ เป็นกรณีภิกษุมีการทะเลาะวิวาทกัน และเห็นว่าหากขึ้นทะเลาะกันต่อไป ก็จะถูกกล่าวเลวร้ายถึงแตกแยกกัน พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตให้ระงับอธิกรณ์ชนิดนี้ ด้วยให้เลิกแล้วกันไป ทรงแสดงวิธีสวดประกาศขอมติในที่ประชุมสงฆ์ ให้เป็นอันพ้นอาบัติด้วยกันทั้งสองฝ่าย โดยมีภิกษุรูปหนึ่งแต่ละฝ่ายที่เสนอญัตตินั้นเป็นผู้แสดงแทน เว้นอาบัติหยาบ เว้นอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์ เว้นผู้แสดงความเห็นแย้ง เว้นผู้ไม่ได้ประชุมอยู่ในที่นั้น

การระงับด้วยวิธีติณวัตถการกะนี้ หากเปรียบเทียบกับเรื่องในทางกฎหมายได้แก่ เรื่องการประนีประนอมยอมความ เลิกแล้วต่อกัน

หลักการระงับด้วยวิธีแบบกลบไว้ด้วยหญ้า ตัดตอนยกเลิกเสีย ไม่สะท้านความหลังกัน อีกหรือติณวัตถการกะ มีหลักการดังนี้

1. เป็นความขัดแย้งที่มาจากสาเหตุไม่รุนแรง กล่าวคือไม่ใช่อาบัติที่มีโทษหนัก (ลหุกาบัติ)
2. เกี่ยวข้องกับภิกษุจำนวนมาก
3. หากจะดำเนินการต่อไปจะทำให้เกิดความแตกแยกรุนแรงและมีท่าทีจะถูกกล่าวมากยิ่งขึ้น
4. ต้องไม่ใช่อาบัติเนื่องด้วยคฤหัสถ์หรือเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน
5. ภิกษุที่เกี่ยวข้องทุกรูปประชุมพร้อมกันโดยมีภิกษุรูปหนึ่งเป็นคนกลาง เสนอตั้งญัตติอย่างเป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่าจะระงับด้วยติณวัตถการกะ

6. ภิกษุผู้เป็นตัวแทนของคู่กรณีฝ่ายหนึ่งในที่ประชุมนั้น ทำหน้าที่ตั้งเรื่องอย่างเป็นทางการ ให้ที่ประชุมทราบว่า จะมีการระงับกรณีความด้วยติณวัตถการกะ โดยพร้อมที่จะแสดงอาบัติ (ความผิด) ของกันและกันในที่ประชุมนั้น

7. ภิกษุผู้เป็นตัวแทนของคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่งในที่ประชุมนั้น ทำหน้าที่ตั้งเรื่องอย่างเป็นทางการ ให้ที่ประชุมทราบว่า จะมีการระงับกรณีความด้วยติณวัตถการกะ โดยพร้อมที่จะแสดงอาบัติ (ความผิด) ของกันและกันในที่ประชุมนั้น

8. ประกาศขอมติที่ประชุม หากไม่มีใครคัดค้าน ให้ถือว่ากรณีข้อขัดแย้งหรือคดีความนั้น ยุติไป

5. ข้อพิจารณาเปรียบเทียบ : สมานฉันท์ ในกฎหมายและหลักอภิรณในพุทธศาสนา

หากพิจารณาเกี่ยวกับบริหารจัดการเรื่องของความขัดแย้ง (Conflict) จะต้องเข้าใจและมีท่าทีที่ถูกต้องของความขัดแย้งว่า

ประการที่หนึ่ง ต้องเข้าใจก่อนว่าความขัดแย้งนั้น เป็นเรื่องธรรมดาของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่ตามธรรมชาติย่อมแตกต่างกัน จึงอาจไม่เข้ากันหรือขัดกัน ย่อมทำให้เกิดความหลากหลายและแตกต่างกัน จึงอาจขัดแย้งกัน ดังนั้นเราจึง**ต้องขัดแย้งให้เป็น** คือเอาประโยชน์จากความขัดแย้งให้ได้เป็นแง่มุม แง่คิด เป็นสิ่งใหม่ที่สร้างสรรค์ แทนที่จะกระทบกระทั่งกัน ซึ่งมักนำไปสู่ความรุนแรง

ประการที่สอง ความขัดแย้ง จะต้อง**มาจากเจตนาที่ดี** เพราะหากคู่ขัดแย้งมีเจตนาที่เป็นกุศล กล่าวคือมีจิตใจที่ปรารถนาดีต่อกัน มุ่งหมายความดีความเจริญต่อส่วนรวมประเทศชาติ เช่นนี้ การกระทำ การพูดกันย่อมจะตั้งอยู่บนความรับผิดชอบ และมุ่งสู่จุดหมายร่วมกันของชาติ นอกจากนี้ การพูดด้วยเจตนาดีต่อกันนี้ ย่อมทำให้เกิดการฟังซึ่งกันและกัน จึงทราบความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่ง การยอมรับฟังกันนี้แหละ ทำให้เกิดการหาความรู้จากผู้อื่น จึงเป็นการหาความรู้อีกทางหนึ่ง

เมื่อเข้าใจเรื่องความขัดแย้ง และบริหารจัดการกับความขัดแย้งแล้วว่า เป็นเรื่องที่มีมาคู่กับมนุษย์ และสังคมโดยทั่วๆ ไป แต่การระงับจัดการกับความขัดแย้งที่นิยมใช้กันคือ การออกกฎหมายมาเพื่อไม่ให้มีการฝ่าฝืนกัน และบรรดากฎหมายเหล่านั้นล้วนแต่มีสภาพบังคับในหลายแบบแตกต่างกันไปก็ตาม และแม้ในระยะหลังจะมีแนวคิดเรื่องสมานฉันท์เกิดขึ้นในสังคมไทย ทำให้เข้าใจเป็นว่า เมื่อมีการกระทำความผิดแล้วขอให้หลายฝ่ายพยายามปรองดอง ให้อภัยกัน ไกล่เกลี่ย ประนีประนอมรวมทั้งการยอมๆ กันไป ไม่ควรไปถือสาหาความกัน คำว่าสมานฉันท์จึงกลายเป็น ประนีประนอมให้เลิกแล้วต่อกัน คล้ายๆ กับหลักระงับข้อพิพาทด้วยการกลบไว้ด้วยหญ้าหลักหลักติณวัตถการกะ

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับหลักการระบับจัดการความขัดแย้งในทางพุทธศาสนา เราจะพบว่าหลักอริกธัม เป็นหลักใหญ่ที่สำคัญและครอบคลุมการจัดการกับปัญหาความยุ่งยากที่เกิดขึ้น เพราะการจัดการปัญหาในหมู่สงฆ์ นั้นล้วนแต่มุ่งจัดการสะสางหรือดำเนินการทำให้สงบหรือเป็นไปด้วยดี เมื่อเทียบกับเรื่องสมานฉันท์ที่กำลังได้รับการกล่าวถึงทั้งในระดับกฎหมาย รัฐธรรมนูญ กฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในปัจจุบันแล้ว พบว่า **การระบับข้อพิพาทความขัดแย้งตามหลักในพุทธศาสนาเรื่องอริกธัม ไม่มีเรื่องสมานฉันท์แต่อย่างใด** ทั้งนี้ในทางพุทธศาสนา การแก้ไขปัญหาคือพิพาท มีแนวปฏิบัติเลือกได้ 2 - 3 แนวทางคือ หลักสัมมุขาวินัย (ระบับแบบพร้อมหน้ากัน) กับหลักเยภยยสิกขา (ระบับแบบเสียงข้างมาก) รวมทั้งหลัก ระบับด้วยการลงโทษตามคำรับ (ตัสสปาปิยสิกขา) แต่ในบางกรณีบางเรื่อง หากไม่สามารถแก้ไขปัญหาลงถึงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาบางเรื่องที่มีความซับซ้อนและทำท่าจะลุกลามไปสู่ความรุนแรง จะทำให้เกิดความแตกแยก ซึ่งคู่ขัดแย้งก็ทราบดี

ดังนั้นจึงนำไปสู่ การใช้หลักนิติธรรมาธิกะ หรือการระบับด้วยวิธีกาลไต่สวนด้วยหลักฐาน ตัดตอนยกเลิกเสีย ไม่สะสางความหลังกันอีก

ในส่วนของการเปรียบเทียบหลักการระบับอริกธัมตามพระวินัยปิฎกกับหลักการที่มีกำหนดไว้ในกฎหมาย พบว่า หลักการระบับคดีความในระดับบุคคลทั่วไป

- หากใช้การพิจารณาแบบการประชุมพร้อมหน้ากันของผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด และมีการนำตัวบทกฎหมายมาตัดสินวินิจฉัยคดี เช่นนี้ในทางกฎหมายได้แก่ เรื่องการพิจารณาพิพากษาคดีต่างๆ ไป เทียบได้กับหลักสัมมุขาวินัย เพราะเป็นการประชุมพร้อมหน้ากันคือ พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคลและพร้อมหน้าธรรมวินัย

- หากใช้การพิจารณาแบบการแต่งตั้งบุคคลมาวินิจฉัย โดยอาศัยเสียงข้างมาก เช่นนี้ เทียบได้กับหลักเยภยยสิกขา ที่อาศัยเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ ซึ่งเทียบได้กับหลักเสียงข้างมากในเรื่องทางกฎหมายและในเรื่องประชาธิปไตยที่หลายเรื่องอาศัยหลักการนี้มาเป็นเกณฑ์ที่สำคัญมาก ตัวอย่างในรัฐธรรมนูญ เช่น

- **มติ สส.ในการเลือกบุคคลเป็นนายกรัฐมนตรี** มาตรา 172 วรรคสาม ที่ว่า

“มติ ของสภาผู้แทนราษฎรที่เห็นชอบด้วยในการแต่งตั้งบุคคลใดให้เป็นนายกรัฐมนตรี ต้องมีคะแนนเสียงมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร การลงมติในกรณีเช่นว่านี้ให้กระทำโดยการลงคะแนนโดยเปิดเผย”

- **การออกกฎหมาย** มาตรา 140 ที่ว่า

การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญของสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาให้กระทำเป็นสามวาระ ดังต่อไปนี้

(1) การออกเสียงลงคะแนนในวาระที่หนึ่งขึ้นรับหลักการ และในวาระที่สองขึ้นพิจารณาเรียงลำดับมาตรา ให้ถือเสียงข้างมากของแต่ละสภา

(2) การออกเสียงลงคะแนนในวาระที่สาม ต้องมีคะแนนเสียงเห็นชอบด้วยในการที่จะให้ออกใช้เป็นพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของแต่ละสภา

มาตรา 143 วรรคห้า ที่ว่า

ร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการเงิน หมายความว่าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ดังต่อไปนี้...มติของที่ประชุมร่วมกันตามวรรคสอง ให้ใช้เสียงข้างมากเป็นประมาณ ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันให้ประธานสภาผู้แทนราษฎรออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

- **มติอภิปรายไม่ไว้วางใจ** ใช้คะแนนเสียงผู้แทนราษฎรมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนที่มีอยู่ (มาตรา 158 วรรคสี่)

ในกรณีที่มติไม่ไว้วางใจมีคะแนนเสียงไม่มากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายนั้นเป็นอันหมดสิทธิที่จะเข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีอีกตลอดสมัยประชุมนั้น

นอกจากนี้ หากผู้กรณีที่พิพาทตั้งบุคคลขึ้นมาเพื่อตัดสินข้อพิพาท อาจเทียบได้กับหลักการเรื่องคนกลางหรืออนุญาโตตุลาการเพื่อไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้ง เช่นนี้ก็อาจเทียบได้กับต้นวัฏการะได้เช่นกัน

สำหรับความแตกต่างกันของการแก้ไขความขัดแย้งทางโลกและทางธรรมนั้น พบว่า

หลักการทางพุทธศาสนาหรืออริกรณ เน้นความเป็นธรรมเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เทียบกับความยุติธรรมที่สังคมคาดหวังเข้าใจกัน แต่หลักความเป็นธรรมในอริกรณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่หลักสติวินัยและหลักเอกราช จะต้องเป็น**ความเป็นธรรมที่มีคุณภาพ**ในทางธรรมได้กำหนดคุณภาพและบทบาทขององค์ประชุมไว้อย่างละเอียด (อันจะนำไปสู่ความเป็นธรรม) โดยก่อนลงคะแนน ต้องมีฝ่ายธรรมวาที (ผู้กล่าวที่เป็นธรรม) มากกว่าฝ่ายอธรรมวาที และแม้ว่าฝ่ายผู้นำแบบธรรมวาทีจะมีน้อยกว่า แต่ต้องมีบทบาทในการชี้แนะแก่ที่ประชุมมากกว่าฝ่ายอธรรมวาที หรือแม้แต่ในการลงคะแนนเสียง ต้องแน่ใจว่าฝ่ายธรรมวาทีมีคะแนนเสียงมากกว่าฝ่ายอธรรมวาที ซึ่งไม่เหมือนกับหลักเสียงข้างมากในแบบทางโลกที่อาศัยเพียงผลการลงคะแนนมากกว่าคุณภาพ รวมทั้งไม่มีการให้ความสำคัญกับฝ่ายธรรมวาทีหรืออธรรมวาที ว่าเป็นที่มาของเสียงข้างมากแบบไม่มีคุณภาพ จึงได้กฎหมายหรือได้มติที่สวนทางกับความรู้สึกของประชาชนอยู่เสมอๆ นอกจากนี้เสียงข้างมากตามหลักพุทธศาสนาจะต้องเป็นเสียงข้างมากที่เป็นเอกฉันท์ ตรงข้ามกับหลักเสียงข้างมากแบบประชาธิปไตยทั่วๆ ไป ที่เสียงข้างมากนั้นอาจไม่เป็นเอกฉันท์ก็ได้ รวมทั้งเสียงข้างมากที่ผ่านมาไม่อาจชี้ความจริงที่ถูกต้องได้ เช่น ในอดีตที่ฝ่ายศาสนจักรยุโรปยุคกลาง (Middle Ages) เสียงข้างมากในขณะนั้น เห็นร่วมกันว่าโลกแบนและเป็นศูนย์กลางจักรวาลบ้าง

(ซึ่งไม่ถูกต้อง) ไม่คำนึงถึงความพึงพอใจของฝ่ายข้างน้อย ตรงข้ามกับหลักในพระวินัยที่ให้คำนึงถึงความพอใจของอีกฝ่ายหนึ่งด้วย

นอกจากนี้ การระงับข้อขัดแย้งทางธรรมนั้น คู่กรณีที่กำลังจะเข้าสู่กระบวนการยุติปัญหาจะต้องมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลที่จะพูดคุยกันได้เสียก่อน หากขาดสติหรือไม่มีเหตุผล ก็จะไม่นำเข้าสู่กระบวนการยุติทางธรรม (อธิกรณ์) หากเปรียบเทียบกับหลักในทางโลกหรือในกฎหมาย อาจไม่มีเรื่องนี้แต่อย่างใดเพราะส่วนใหญ่มักจะบอกเพียงว่า ความขัดแย้งนั้นต้องนำเข้าสู่กระบวนการแก้ไขยุติปัญหาเลย ไม่คำนึงว่าคู่กรณี/คู่ขัดแย้งจะมีสติสัมปชัญญะหรือเหตุผลหรือไม่ก็ตาม เราจึงพบว่ากระบวนการยุติความขัดแย้งในทางโลกมักไม่ค่อยได้ผลดีหรือมักจะล้มเหลวไปเกือบทุกเรื่อง ในประเด็นนี้ผู้เขียนเห็นว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก เพราะการเข้าสู่การเจรจาหรือหาข้อยุติปัญหาความขัดแย้งในปัจจุบัน ตั้งแต่ระดับโลก การประชุมเรื่องข้อพิพาทต่าง ๆ ทั่วโลก การประชุมเพื่อหาทางออกในปัญหาสำคัญ ๆ ของโลก เช่น ปัญหาโลกร้อน ปัญหานิวเคลียร์ ปัญหาข้อพิพาทดินแดน ฯลฯ องค์ประชุมที่เจรจาก็ยึดในผลประโยชน์เฉพาะของพวกตนของตนเท่านั้น ไม่ใช้สติปัญญาพิจารณาใคร่ครวญถึงเหตุผล ความเป็นจริง ความถูกต้องของปัญหาที่มีอยู่ จึงไปได้แค่การประนีประนอมกันเท่านั้น (Compromise) ตามข้อตกลงหรือกฎหมายเท่านั้น ไม่สามารถบรรลุผลที่แท้จริงได้ เพราะจิตใจลึก ๆ ของเขาไม่สามารถสมานะร่วมกันได้ จึงเป็นไปเพียงแค่พิทักษ์สิทธิของตนเองเท่านั้น นั่นคือการพิทักษ์ผลประโยชน์ของแต่ละฝ่ายเท่านั้น นี่คือการอยู่ด้วยกันเพียงเพื่อรักษาสีตติ ซึ่งสังคมตะวันตกอยู่กันได้ด้วยหลักการเหล่านี้ การพิทักษ์สิทธิของตนเท่านั้น แม้ว่าจะมีหลักเรื่องสิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นมาก็ตาม แต่ในที่สุดแล้วกลายเป็นระบบพิทักษ์สิทธิของตนจนสุดโต่ง ในจุดนี้จึงมีแนวโน้มไปได้แค่การพิทักษ์สิทธิของตน ซึ่งในอีกแง่หนึ่งมนุษย์คงไม่อยู่ได้ด้วยการปกป้องสิทธิ แต่เหนือกว่านั้นคือการที่มนุษย์ก้าวข้ามไปสู่การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน หากบิดามารดาหรือบุตรอยู่ด้วยกันเพียงเพื่อรักษาสีตติของตน ตามหลักสิทธิมนุษยชน แค่นี้ระบบสังคมระดับครอบครัวคงยุ่งยากแน่นอน ในสังคมไทยนั้น เราเคยยอมรับกันว่า บิดามารดา ได้ให้แก่ลูกมากกว่าสิทธิมนุษยชนที่กำหนดไว้เสียอีก และบิดามารดาก็ไม่เรียกร้องปกป้องสิทธิการเลี้ยงดูจากลูกแต่อย่างใด ในแบบตะวันตก

6. unasup

หลักเรื่องสมานฉันท์เป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาเรื่องความขัดแย้งกันที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ ที่ผ่านมานับว่าเรื่องสมานฉันท์ได้ถูกกล่าวถึงและนำไปเป็นนโยบายและออกมาเป็นกฎระเบียบเป็นกฎหมาย ใช้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของเรื่องการสมานฉันท์ ซึ่งน่าจะเป็นเรื่องที่ดีแต่อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจอย่างถูกต้องต่อเรื่องสมานฉันท์ เป็นสิ่งที่น่าสนใจและสืบค้นได้ จะทำให้เรามีท่าทีที่ถูกต้องสอดคล้องกับหลักการที่แท้จริงของสมานฉันท์ว่า สมานฉันท์ คงมิได้

หมายความว่าในแบบที่เข้าใจทั่วไปที่ว่า หมายถึง ความพอใจร่วมกัน, ความเห็นพ้องกัน และกลายเป็นแบบปรองดองกัน ยอมกัน ตกลงกันด้วยความใกล้เคียง ตกลงกันด้วยไมตรีจิต

แต่สมานฉันท์ ที่แท้นั้นหมายความว่า ความมีฉันทะเสมอกัน หรือมีความพอใจจะทำความต้องการอยากจะทำ ที่ตรงกัน ที่เสมอกัน

สมานฉันท์ ไม่ใช่ตัวความสามัคคี เป็นเหตุที่จะนำไปสู่ความสามัคคี สมานฉันท์มีหลักการพื้นฐานสำคัญ ได้แก่ การมีวิถีการดำเนินชีวิต (สมานะศีล) ตลอดจนการมีความคิดความเชื่อที่เหมือนกัน สอดคล้อง เสมอกัน (สมานะทิจ) เป็นหลักการพื้นฐานสองประการเสียก่อน จึงจะถือว่าสามารถปรับเข้าสู่จุดหมายร่วมกันได้ง่าย หากยังไม่มีหลักพื้นฐานดังกล่าว ก็ต้องอาศัยหลักจิตใจและหลักปัญญา ศึกษาหาเหตุผลมาปรับทำที่พื้นฐานเข้าสู่สมานฉันท์ได้อีกขั้นหนึ่ง หลังจากนั้นก็ใช้หลักการประสานร่วมกัน (สังคหวัตถุสี่) ร่วมกันนำไปสู่จุดหมาย คือ ความสามัคคี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีตนเสมอกัน เช่น ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน ไม่แบ่งแยก ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง มีสุขทุกข์เสมอกัน ก็ร่วมสุขร่วมทุกข์ คือการเข้าร่วมกัน เป็นสามัคคีร่วมกัน คือหลักความเสมอภาคแบบไม่แบ่งแยกหรือแบ่งแยก (สมานัตตตา) ถ้ายังไม่ถึงสมานัตตตาเพียงสมานฉันท์แค่จิตใจเท่านั้น สามัคคีก็เป็นไปได้ยาก

ในส่วนที่เกี่ยวกับการระงับข้อพิพาท ข้อขัดแย้ง คดีความ ในกฎหมายต่างๆ แม้จะมีได้หลายรูปแบบ ดังแสดงไว้ข้างต้น แต่เมื่อมาพิจารณากับหลักการระงับข้อขัดแย้งในทางธรรมะ ซึ่งใช้หลักอริยธรรมาธิบายจึงรู้ว่าในทางธรรมมีหลักการระงับความขัดแย้งที่หลากหลายและละเอียดลึกซึ้งมากกว่า โดยพบว่า ไม่มีการระงับด้วยวิธีการสมานฉันท์ ในทางพุทธศาสนามีวิธีการอย่างหนึ่งที่คล้ายๆ กับเรื่องประนีประนอมยอมความกันคือ ตินวัตถการกะหมายถึงการระงับข้อขัดแย้งด้วยวิธีการไกล่เกลี่ยด้วยเหตุ แต่ก็ไม่ใช้สมานฉันท์ที่มีอยู่ในแบบปัจจุบันนี้ เพียงแต่มีลักษณะบางอย่างที่เหมือนและแตกต่างกันของสมานฉันท์กับหลักระงับอริยธรรมาธิบายในหลายลักษณะ

ผู้เขียนจึงหวังว่าการศึกษาค้นคว้าเรื่องสมานฉันท์ที่แท้จริง น่าจะทำให้เกิดความกระจ่าง และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องมากยิ่งขึ้นว่า สมานฉันท์ ก็คือ การมีความพอใจที่จะกระทำการร่วมกัน ไปสู่จุดหมายใหญ่ คือ ความสามัคคี อันเป็นจุดหมายร่วมของทั้งสังคมและประเทศชาติต่อไป

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **วิกฤตบ้านเมืองวันนี้ โอกาสที่มีควรเป็นของใคร : เรื่องที่ 22** ตอบคำถามเรื่อง **สมานฉันท์** (mp.3). นครปฐม : วัดญาณเวศกวัน. 2551
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **สลายความขัดแย้ง นิติศาสตร์ - รัฐศาสตร์ - เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด. 2546
- พระศรีคัมภีรญาณ. **พุทธวิธีแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยกรอบแห่งอิทธิพลสมณะ 7 : ศึกษาแนวการประยุกต์ใช้สัมมาวาจา วินัย เภยยสิกขาวินัย**.เข้าถึงเมื่อ 4 ธันวาคม 2553 จาก : <http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent.php?menutype=1>
- สมยศ เชื้อไทย. **ความรู้นิติปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน.2538
- สอ เสถบุตร. **ปทานุกรมอังกฤษเป็นไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด. 2538
- แสง บุญเฉลิมวิภาส. **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน. 2543
- <http://www.Phuttha.com/>เข้าถึงเมื่อ 21 ธันวาคม 2553
- <http://84000.org/tipitaka/pitaka1/>เข้าถึงเมื่อ 22 ธันวาคม 2553